PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

ORGAN MUZEALNICTWA I KONSERWATORSTWA ARCHEOLOGICZNEGO

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LIV

1995 - 1998

WARSZAWA 2001 VARSOVIE

Errata - ostatnie zdanie na s. 65 winno brzmieć:

W nieco większym zasięgu, między Bzurą, środkową Pilicą i Kamienną koncentrują się znaleziska dwóch innych typów zapinek, niemal nie znanych w pozostałych częściach kultury przeworskiej (Np. B. Balke 1976, s. 186nn., ryc. 15b, 31d, tabl VII,4; B. Balke, W. Bender 1991, s. 161, tabl. XIII,3.7; M. Olędzki 1992, s. 61nn.; 1995, s. 239nn.). Chodzi tu o lokalny wariant żelaznych zapinek kapturkowych ze sprężynką ukrytą w cylinderku, z masywnym kabłąkiem i szerokim grzebykiem, oraz podobne fibule bez grzebyka (Ryc. 8). Zapinki te, a szczególnie odmiana...

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

TOM LIV

Tom ten Redakcja dedykuje

Pani doc. dr hab. Teresie Węgrzynowicz

wieloletniej kierowniczce Działu Epoki Brązu PMA
i redaktorce „Wiadomości Archeologicznych"
w pięćdziesięciolecie Jej pracy
w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie

Redaguje zespół: mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny), prof. dr. hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego), mgr Radosław J. Prochowicz, mgr Andrzej Tomaszewski, doc. dr. hab. Teresa Węgrzynowicz (zastępczyni redaktora naczelnego)

Tłumaczenia: Anna Kinecka
Katarzyna Czarnecka, Jacek Andrzejowski

Rysunki: J. Andrzejowski, R. Dąbrowski, W. Gawrysiak-Leszczyńska, M. Jonakowski, A. Kamińska, L. Kobylińska, G. Nowakowska, A. Potoczny, M. Różycka, K. Stanek, P. Szymański, W. Wróblewski

Fotografie: M. Andrzejowska, P. Mastalerz, A. Ring, B. Tropiło, Archiwum PMA

Redakcja techniczna: Jacek Andrzejowski

Skład i łamanie: Radosław J. Prochowicz, Jacek Andrzejowski

Rycina na okładce przedstawia kolię paciorków bursztynowych i szklanych
z Lubieszewa, pow. Nowy Dwór Gdański

WARUNKI PRENUMERATY „WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNYCH"

Państwowe Muzeum Archeologiczne prosi o składanie przez odbiorców indywidualnych oraz instytucje zamówień na **stałą dostawę „Wiadomości Archeologicznych"**. Do przesyłki PMA dołączy fakturę z aktualną ceną detaliczną powiększoną o koszty przesyłki. Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa, tel. (22) 831 15 37. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury.

Adres redakcji:
Państwowe Muzeum Archeologiczne
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 831 32 21–25; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: pma@pma.it.pl

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

ORGAN MUZEALNICTWA I KONSERWATORSTWA ARCHEOLOGICZNEGO

Tom (Vol.) LIV

SPIS TREŚCI

Contents

Rozprawy

Wojciech Wróblewski, Chronologia względna wczesnośredniowiecznych grodzisk środkowego i dolnego biegu Liwca. Próba analizy w świetle badań geologiczno-geomorfologicznych 3
Relative chronology of early medieval earthworks on the Middle and Lower Liwiec (eastern Poland). Insights from the study of the region's geology and geomorphology

Konferencja

Jacek Andrzejowski, Konferencja *Kultura wielbarska a wschodnia strefa kultury przeworskiej* 23

Teresa Dąbrowska, Wschodnie tereny kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim 25
Eastern territories of the Przeworsk Culture in the Late Pre-Roman Period

Ewa Bokiniec, Uwagi na temat powiązań kultury oksywskiej z kręgiem jastorfskim i Europą Północną w świetle materiałów z cmentarzyska w Podwiesku, stanowisko 2, pow. Chełmno, woj. kujawsko-pomorskie 37
Some remarks on the connections of the Oksywie Culture with the Jastorf and the Nordic Cultures in the light of materials from the cemetery at Podwiesk site 2, on the Lower Vistula

Wojciech Mazurek, Materiały typu jastorfskiego ze stanowiska 5 w Wytycznie, gm. Urszulin, woj. lubelskie 49
Finds of the Jastorf type from Wytyczno site 5, in Eastern Poland

Jacek Andrzejowski, Wschodnia strefa kultury przeworskiej – próba definicji 59
The Eastern Zone of the Przeworsk Culture – an attempt at definition

Katarzyna Czarnecka, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Oblinie, gm. Maciejowice, woj. mazowieckie 89
A cemetery of the Przeworsk Culture at Oblin, on the Middle Vistula

Katarzyna Rusin, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Niemirowie, gmina Mielnik, woj. podlaskie 101
A cemetery of the Przeworsk Culture at Niemirów, in Podlasie

Andrzej Kokowski, Ramy chronologiczne osadnictwa kultury przeworskiej w południowo-wschodniej Polsce 109
Chronological frames of the Przeworsk Culture in the south east of Poland

Wojciech Nowakowski, Żelazne zapinki kuszowate z podwiniętą nóżką w europejskim *Barbaricum* 129
Iron cross-bow tendril brooches in the European *Barbaricum*

Ewa Bokiniec, Wojciech Sosnowski, Wstępne wyniki badań cmentarzyska kultury wielbarskiej w Linowie, gm. Świecie n/Osą, woj. kujawsko-pomorskie, stanowisko 6 147
A cemetery of the Wielbark Culture at Linowo, gm. Świecie nad Osą, woj. kujawsko-pomorskie, site 6. Preliminary report

Dyskusja 153

Odkrycia 157

Kronika 197

Wykaz skrótów 205

Niniejszy tom został opracowany i przygotowany do druku w czasie, gdy dyrektorem PMA i redaktorem naczelnym „Wiadomości Archeologicznych" był dr Jan Jaskanis.

dr Wojciech Brzeziński
dyrektor Państwowego Muzeum
Archeologicznego w Warszawie

OD REDAKCJI

Niemal wszystkie artykuły zamieszczone tomie LIV „Wiadomości Archeologicznych" napisane zostały przed wejściem w życie w Polsce reformy administracyjnej, tj. przed 1 stycznia 1999 roku. Redakcja wprowadziła w tych tekstach odpowiednie, w miarę możliwości dokładne zmiany, zatem wszystkie cytowane w tym tomie oznaczenia (gminy, powiaty i województwa) odnoszą się do o b e c n e g o podziału administracyjnego kraju.

Począwszy od tomu LIII Redakcja ujednoliciła zasady polskiej transliteracji tekstów pisanych cyrylicą, zgodnie z regułami stosowanymi w Bibliotece Narodowej (PN 83/N-01201 z dnia 1 lipca 1984 r.)

Redakcja „Wiadomości Archeologicznych" prosi Autorów o dostarczanie tekstów na dyskietkach lub dyskach CD w edytorach Microsoft Word lub Word Perfect w postaci niesformatowanej (z wyjątkiem znaków tabulacji, wyśrodkowania, kursywy i pogrubienia). Dyskietce powinien towarzyszyć jeden egzemplarz wydruku, sformatowanego w sposób odpowiadający znormalizowanej stronie maszynopisu. Ilustracje mogą być nadal przygotowywane metodami tradycyjnymi lub dostarczane na dyskietkach w postaci plików TIFF w rozdzielczości 600 pt/cal. Procedura ta ułatwi szybsze przygotowywanie prac do druku w tradycyjnej dla „Wiadomości Archeologicznych" formie edytorskiej.

dr Wojciech Brzeziński
redaktor naczelny

chodnich, „Śląskie Prace Prehistoryczne" 4, 1995, s. 241–265). Motyw ukośnego krzyża, analogiczny do żywieckiego i interpretowany jako symbol solarny, był w kulturze łużyckiej bardzo popularny (B. Gediga: Śladami religii Prasłowian, Wrocław 1976, s. 131 nn.; tenże: Zagadnienia religii, [w:] Prahistoria ziem polskich IV, s. 328; W. Szafrański: Religia Słowian, [w:] Religie Bliskiego Wschodu i dawnej Europy, Warszawa 1981, s. 269) i – co dla nas najistotniejsze – występował między innymi na toporach kamiennych (M. Kostrzewska: *op. cit.*; J. Fogel: *op. cit.*). Przedstawienia jelenia i konia zbliżone do tego z Żywca obecne są, w postaci rytów, na ceramice kultury łużyckiej, pomorskiej oraz zespołu wschodniohalsztackiego, w tzw. grupie soprońskiej (B. Gediga: Motywy figuralne w sztuce ludności kultury łużyckiej, Wrocław 1970; tenże: Śladami religii...; tenże: Zagadnienia...; K. Jażdżewski: Pradzieje Europy Środkowej, Wrocław 1981, s. 413, ryc. 141). Ponadto dla naddunajskich kultur okresu halsztackiego charakterystyczne jest umieszczanie na obuchach brązowych toporków figurek jeźdźców lub zwierząt (B. N. Grakov: Rannyj železnyj vek (kul'tury zapadnoj i jugovostočnoj Evropy), Moskva 1977, s. 37, 39, ryc. 18:1).

Reasumując, kamienny topór z Żywca można interpretować jako przedmiot formalnie związany z kulturą ceramiki sznurowej, jednak najprawdopodobniej w okresie halsztackim ozdobiony i wtórnie wykorzystywany przez ludność kultury łużyckiej. Wyjaśnienia wymagałaby jeszcze geneza przedstawienia figuralnego na nim występującego. Wydaje się ono być śladem oddziaływań kulturowych z południa, z zespołu grup halsztackich. Wzorzec południowy, tj. figurki jeźdźców lub zwierząt na obuchach toporków brązowych, ze względu na zastosowany surowiec (kamień) uległ przetworzeniu i uproszczeniu, przyjmując postać rytu na obuchu.

Edelgarda M. Foltyn
Eugeniusz Foltyn

Kamienny topór z Łubienicy, pow. pułtuski

W roku 1964 Antoni Kosiński znalazł w odległości około 100 m na północny wschód od swojego gospodarstwa w Łubienicy, gm. Pokrzywnica, pow. pułtuski, woj. mazowieckie, kamienny topór. Zabytek zalegał w warstwie ziemi ornej, niedaleko wysokiego brzegu Narwi. 7 lipca 1968 roku został on przekazany prof. dr. hab. Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. Obecnie zabytek znajduje się w zbiorach Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie. Poniższy opis topora został wykonany głównie według zaproponowanego niedawno w literaturze wzoru (A. Kulczycka-Leciejewiczowa, A. Majerowicz, A. Prinke, J. Skoczylas, W. Wojciechowski: Opis zabytków kamiennych – propozycja standaryzacji, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, seria B, tom XCVI, Warszawa 1996).

Topór został wykonany z amfibolitu – skała jest drobnoziarnista, maficzna o dość znacznym stopniu metamorfizmu (Dr. hab. A. Barczukowi z Instytutu Geochemii, Mineralogii i Petrografii UW dziękuję za wykonanie analizy petrograficznej). Kształt topora: w rzucie poziomym – pięcioboczny; uformowanie płaszczyzn górnej i dolnej – wypukłe; uformowanie płaszczyzn bocznych – wypukłe; przekrój podłużny – trapezowaty z zaokrąglonymi krawędziami; przekrój poprzeczny – w partii obuchowej owalny, na wysokości otworu kwadratowy z zaokrąglonymi krawędziami, przy ostrzu pionowo owalny. Obuch jest niewyodrębniony, lekko wypukły i ma owalny zarys. Ostrze niewyodrębnione, nierozszerzone, w zarysie wachlarzowate. Otwór kolisty, usytuowany centralnie w stosunku do długości okazu, w przekroju klepsydrowaty, wywiercony dwustronnie. Górna płaszczyzna

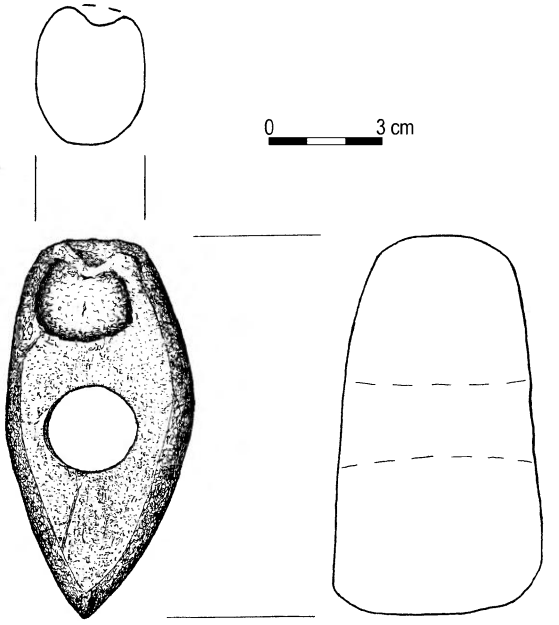

Ryc. 1. Łubienica, pow. Pułtusk. Topór kamienny

topora przy obuchu uszkodzona. Wymiary: dług. – 101 mm, najw. szer. – 49 mm, szer. przy obuchu – 34 mm, szer. przy ostrzu – 17 mm, najw. grubość – 53 mm, wymiary obucha – 29×37 mm, średn. otworu – 23 mm, najw. dług. ostrza – 53 mm (Ryc. 1).

Przeprowadzenie poprawnej klasyfikacji chronologiczno-kulturowej topora z Łubienicy jest bardzo trudne, znaleziono go bowiem luźno, bez kontekstu archeologicznego. Klasyfikacja ta musi się więc oprzeć na mniej precyzyjnej analizie typologicznej. Topór z Łubienicy należy do okazów cechujących się w rzucie poziomym kształtem niewyraźnie pięciobocznym, zaś w przekroju podłużnym trapezowatym. Egzemplarze tego typu znane są ze stanowisk kultury ceramiki sznurowej w Małopolsce, na Śląsku, Morawach oraz na Ukrainie (J. Machnik: Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce, Wrocław 1966, s. 155–156). Topory podobnego kształtu spotykane są także na stanowiskach kultury łużyckiej (M. Kostrzewska: Wyroby kamienne kultury łużyckiej w Wielkopolsce w epoce brązowej i wczesnożelaznej, PArch. IX, 1953, s. 243). Występują one zwykle na Śląsku i w Wielkopolsce, gdzie datowane są od V okresu epoki brązu po okres halsztacki D (J. Fogel: Broń ochronna i okazjonalna ludności kultury łużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły, APolski XXVI, 1981, ryc. 3, 7, tab. 2). Najbliższy terytorialnie Łubienicy topór tego typu, zaliczony do kultury łużyckiej i datowany na epokę brązu, został znaleziony w miejscowości Roztoka, pow. pruszkowski (J. Głosik, K. Kowalski: Katalog materiałów zabytkowych pogotowia archeologicznego za 1971, WA XXXIX, 1974, s. 97–98).

Niestety, w polskiej literaturze brak nowoczesnych studiów nad młodszą epoką kamienia obszaru Mazowsza, a zwłaszcza nad problematyką kamieniarstwa, co uniemożliwia jednoznaczną identyfikację topora z Łubienicy. Z Mazowsza północnego znane są zarówno toporki neolityczne, w tym przypisywane kulturze ceramiki sznurowej (np. J. Korsak: Neolityczne siekierki kamienne w zbiorach Muzeum Okręgowego w Ostrołęce, WAL, 1985, s. 155–156), jak i „łużyckie" (J. Dąbrowski: Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce, Białystok 1997, s. 76–77), ale brak wśród nich egzemplarzy o identycznej formie jak egzemplarz z Łubienicy. Fakt, że został on znaleziony luźno nakazuje zachować ostrożność w jednoznacznym zaklasyfikowaniu go do którejś z kultur archeologicznych (K. Kowalski: Materiały do badań neolitu w Polsce, MSiW III, 1975, s. 70).

Tomasz Purowski

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

AAC – „Acta Archaeologica Carpathica", Kraków
AAHung. – „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae", Budapest
AFB – „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsichen Bodendenkmalpflege", Berlin (Stuttgart)
APolski – „Archeologia Polski", Warszawa
AR – „Archeologické rozhledy", Praha
B.A.R. Int. Series – British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK – „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission", Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr. – „Bonner Jahbücher", Köln/Bonn
BMJ – „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern", Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...", Schwerin/Rostock/Berlin)
FAP – „Fontes Archaeologici Posnanienses" (wcześniej: „Fontes Praehistorici"), Poznań
Inf.Arch. – „Informator Archeologiczny. Badania rok ...", Warszawa
InvArch. – „Inventaria Archaeologica, Pologne", Warszawa-Łódź
JmV – „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte", Halle/Saale
JRGZM – „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz", Mainz
KHKM – „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", Warszawa
KSIA – Kratkie soobščenija Instituta archeologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA – Materialy i issledovanija po archeologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch. – „Materiały Archeologiczne", Kraków
MS – „Materiały Starożytne", Warszawa
MSiW – „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne", Warszawa
MSROA – „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego", Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemyśl/Tarnobrzeg)
MZP – „Materiały Zachodniopomorskie", Szczecin
PA – „Památky archeologické" (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné"), Praha
PArch. – „Przegląd Archeologiczny", Poznań
PMMAE – „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna", Łódź
PomAnt – „Pomorania Antiqua", Gdańsk
Prahistoria ziem polskich – Prahistoria ziem polskich, tom I: Paleolit i mezolit (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: Neolit (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom IV: Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: Późny okres lateński i okres rzymski (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia – „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia" (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde"), Königsberg i.Pr.
PSAS – „Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland", Salisbury
PZ – „Praehistorische Zeitschrift", Berlin-New York
RArch. – „Recherches Archéologiques", Kraków
RB – „Rocznik Białostocki", Białystok
RO – „Rocznik Olsztyński", Olsztyn
SJahr. – „Saalburg Jahrbuch", Berlin-New York
SlA – „Slovenská archeológia", Bratislava
SovArch – „Sovetskaja Archeologia" (Советская археология), Moskva
SprArch. – „Sprawozdania Archeologiczne", Kraków
SprPMA – „Sprawozdania P.M.A.", Warszawa
WA – „Wiadomości Archeologiczne", Warszawa
ZNUJ – „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego", Kraków
ZOW – „Z otchłani wieków", Warszawa

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2001. Wydanie I. Nakład 600 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa